

Ayşe Hür: Sermayenin Müslüman/Türkleştirilmesi: 1913-1922

Posted on 03/10/2019

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) 23 Ocak 1913 Babıali Baskını ile iktidara kesin olarak el koyduktan sonra aynı yıl içinde topladığı kongresinde “millî iktisat” politikasını benimsemiş ve “Küçük Efendi” diye anılan İaşe Nazırı “Kara” Kemal’i bu politikayı hayata geçirmekle görevlendirmişti. Kara Kemal, “Avrupa’da hükümetler ya işçiye ya da burjuva tabakalarına dayanırlar. Güç anlarında güvenecekleri toplumsal desteğe sahiptirler. Biz hangi sınıfa dayanacağız... Böyle güçlü bir sınıf Türkiye’de var mı? Bulunmadığına göre biz neden yaratmayalım?” diye açıklamıştı hedefi. “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesinin yazarı Akçuraoğlu Yusuf da “Eğer Türkler kendi içlerinden Avrupa sermayesinden de istifade ederek bir sermayedar burjuva sınıfı çıkarmayacak olursa, yalnız asker, memur ve köylüden güç alan Osmanlı-Türk topluluğu çağdaş bir devlete dönüşemez. Osmanlı Devleti’ni ancak Türk burjuvazisinin doğuşu kurtarabilir” diye yazmıştı. Bunun ilk adımı olarak 1913-1914 arasında Ege Rumlarına karşı geniş çaplı bir “boykot” ve “kaçırtma” planı yürürlüğe konulmuştu.

1913-1914 Rum kaçırması

Gayrimüslim azınlıkları ‘dahili tümörler’ olarak niteleyen Kuşçubaşı Eşref’in sözleriyle “Ege havalisindeki temizleme işini, Ordu olarak Pertev Paşa’nın (Sayın Pertev Demirhan) kumandasında olan Dördüncü Kolordu’nun Erkânı Harbiye Reisi Cafer Tayyar Bey (rahmetli General Cafer Tayyar Eğilmez), mülkî amir olarak İzmir Valisi Rahmi Bey (merhum), İttihat ve Terakki Fırkası namına da mes’ul murahhas Mahmut Celâl Bey (sabık Reisicumhur Celâl Bayar) ifa edeceklerdi. Devletin bütün kuvvetleri, bu plânın tatbiki için Harbiye Nezareti’nin

ve Başkumandanlığın verdiği emirlere göre hareket edeceklerdi.”

İşin teknik kısmı Kuşçubaşı'na ve çetelerine düşmüştü. Celal Bey'in görevi ise, 'Rum kaçırtması'ndan sonra geriye kalacak mal ve mülklerin yönetimiydi. Ege'den 1913-1914'te 'kaçırılan' Rum nüfus konusunda kesin bir bilgi yok. Celal Bayar sadece İzmir civarından 130 bin dolayında Rum'un göç ettirildiğini söyler. Osmanlı Meclisi Mebusan Başkanı Halil (Menteşe) Bey, 200 bin sayısını verir. ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Henry Morgenthau ise tahminlerin 200 bin ile bir milyon arasında olduğunu iddia eder. Bu kadar büyük bir nüfusun geride bıraktığı mal ve mülklerin miktarı ve kimler tarafından el konulduğuna dair bilimsel bir çalışma henüz yapılmış değil, ancak ileriki yıllarda benzeri gasp ve yağmalarda izlenen yolu bilince, neler olduğunu, kimlerin bu “kaçırtma”dan nemalandığını tahmin etmek zor değil.

1915 Ermeni Soykırımı'nın gaspları

Ege'de 1913-1914'te büyük bir tecrübe edilen İttihatçılar, “Müslüman/Türk burjuvazisi yaratma” konusunda fırsatı Birinci Dünya Savaşı yıllarında fazlasıyla buldular. İttihatçılar, 27 Mayıs 1915'te resmen tehcire başladıktan hemen sonra Ermenilerden kalacak mal ve mülklerin ne olacağına dair mevzuatı ilan etmişlerdi. 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükela mazbatası ve 10 Haziran 1915 tarihli talimatnameye göre hükümet, tehcirin uygulandığı bölgelerde iki mülkiye ve bir maliye memurundan oluşacak Emval-i Metruke (Terkedilmiş Mallar) Komisyonları kuracaktı.

İttihatçıların önde gelenlerinden Ahmet Rıza Bey, konu mecliste görüşülürken, bu malların terkedilmiş olduğunu söylemenin yasalara aykırı olduğunu, çünkü Ermenilerin bu malları terk etmediklerini, bırakmaya zorlandıklarını söylemiş, ama elbette kulak asan olmamıştı. Talimatnameye göre komisyonlar sevkiyatın ardından terk edilen evleri mühürleyecek ve içlerindeki eşyalarla birlikte kıymet takdirleri yapıldıktan sonra kayıt altına alacaklardı.

Geride kalan menkuller içindeki hayvanlar, emlak ve araziden elde edilen tarım ürünleri ve bozulması muhtemel mallar müzayede usulüyle satılacak ve bedelleri sahipleri adına mal sandıklarına teslim edilecekti. Kiliselerde bulunan eşya ve resimlerle kutsal kitaplar tutanakla tespit edilecek ve mahallinde muhafaza edilmeleri sağlanacaktı.

Burada sormak gerekiyor: Ermeni tehcirini ‘ihamet’ gerekçesine bağlamak resmî tezin temelini oluşturur. Peki o zaman İttihatçılar neden devlet geleneğine uygun olarak Ermeni mallarını açıkça müsadere etmemişlerdir de işi kılıfına uydurmaya çalışmışlardır? Bu sorunun cevabı kendi içinde saklı aslında. Bu konuyu bir başka yazıya bırakıp devam edelim. Kâğıt üzerinde alınan kararlar pek güzeldi, ama acaba uygulama nasıldı?

Ermeni mallarına ne oldu?

Ocak 1916’ya kadar 33 tane Emval-i Metruke Tasfiye Komisyonu kuruldu. Alacaklı olduğunu iddia edenlerin kendileri ya da vekilleri aracılığıyla iki ay içinde komisyonlara başvurması gerekiyordu. Ülke dışında olanlar için süre dört aydı. Başvuru sahipleri tebligat için komisyonun bulunduğu mahalde bir ikametgâh gösterecekti. Alacaklı kimse komisyonun takdir ettiği miktara 15 gün içinde itiraz edebilecekti. İtiraz bidayet hukuk mahkemesine yapılabilecekti, ama mahkemenin kararı kesin olup temyiz yolu kapalıydı.

Resmî tarihçilerin bu pek öğündükleri sistemin nasıl işlediğini merak etmişsinizdir elbette. Ama merak etmeye devam edeceksiniz, çünkü bu defterler ortada yok! Öncelikle yerine göre 1 saat ile 15 gün süre verilerek Der Zor çöllerine sürülmüş olanların bu prosedürü yerine getirmesinin imkânsız olduğunu tahmin etmek için müneccim olmaya gerek yok. Zaten başka kaynaklardan da biliyoruz ki, Ermenilerin el konan mallarının bir kısmı, yerel Türk, Kürt ve Çerkez önde gelenleri tarafından talan edilmiş, bir kısmı Balkanlar’dan gelen muhacirlere dağıtılmıştı. Bir kısmı “Müslüman-Türk” sermayedar yaratmak için bazen herhangi bir ücret dahi talep edilmeden veya çok düşük bedelle veya düşük taksitlerle

Müslüman kişi veya kuruluşlara verilmişti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmî tarihçisi olan Refik Ahmet Altınay'ın İki Komite İki Kıtıl/Kafkas Yollarında adlı tanıklığı Eskişehir ve havalisindeki Ermenilerin mallarının kimler tarafından ve nasıl paylaşıldığına dair bir fikir verir: "... cesim bir Ermeni konağı Şehzadegana, Sarısu köprüsü civarında kanarya sarısı rengindeki yan yana iki Ermeni evi Talat Bey'le yar-ı garı Canbulat Bey'e, içeride Ermeni mahallesinde muhteşem bir Ermeni köşkü Topal İsmail Hakkı'ya, İstasyona yakın, oturmaya salih bütün evler İttihad'ın en mühim ricaline tahsis olunmuş... Artık Eskişehir Ermenileri de çıkarılmıştı. Kıymetdar halıları ve eşyaları kamilen evlerinde idi. Fakat hükümet bunları muhafazadan acizdi. Sahipsiz kalan evler güya polisler tarafından muhafaza olunuyordu. Halbuki geceleyin halılar ve davarlar, kıymetdar eşya kamilen çalınıyordu. Aynı hal İzmit'in Adapazarı'nın tahliyesi esnasında da vukua gelmiş, eşyalar çalındıktan sonra izi belli edilmemek için evler ateşe de verilmişti."

Benzeri yağmalar Ermenilerin çıkarıldığı her şehirde, kasabada, köyde yaşandı elbette. Bazı binalar ile tarla, bağ ve bahçelerin ürünleri satılarak gelirleri orduya verilmiş, bazı binalar hapishane, okul, hastane ve karakol binası olarak kullanılmıştı. Kalan para da Ermenilerin tehcirinin masrafları ile bazı bölgelerde Ermenileri katleden milislerin masrafları için harcanmıştı! Dolayısıyla, ortada Ermenilere iade edilecek para kalmamıştı...

Sonunda görevin "başarıyla" tamamlandığını İTC'nin yarı resmî yayın organı Tanin, 7 Mayıs 1917 tarihli sayısında şöyle müjdeliyordu: "... birkaç sene evveline gelinceye kadar memleketin bütün iktisadi faaliyeti gayr-i milli eller içinde olduğu halde şu bir iki seneden beri doğrudan doğruya milli olan teşebbüsat büyük bir vus'at kesbetmiş bulunuyor... Harbin milli ticaret ve milli tüccarlar nokta-i nazarından icra ettiği bu faydeli tesirlerinden dolayı ne kadar memnun olsak azdır."

Pontus Rumlarının mallarına ne oldu?

Pontus (Karadeniz) Rumlarının tasfiyesi ise 1919-1922 arasında tamamlanmıştı. El değiştiren zenginliklerin parasal karşılığına dair bir çalışma yok, ama bir fikir vermesi açısından şunları hatırlatmak gerekir: Trabzon'da 1880'lerde, ihracatla uğraşan 32 tüccardan sadece 3'ü Türk, 16'sı Ermeni, 14'ü Rum'du. Üstelik sayıları 19 olan Türk tüccarlar fındık, tütün ve gıda maddeleri gibi iç pazara yönelik geleneksel ürünlerin ticaretini yapmaktayken Ermeni ve Rum tüccar arasında, sadece İran'a değil, İngiltere-Manchester'a mal gönderenler de vardı.

İdare-i Mahsusa (Osmanlı gemicilik dairesi) ve Deutsche-Levant Şirketi dışında, tüm buharlı gemi şirketleri gayrimüslim temsilcilerle çalışıyordu. Bölgede faaliyet gösteren 14 büyük komisyoncudan 10'u Rum ve Ermeni idi. Aynı şekilde, bankacılık faaliyetlerden en çok bu kesim yararlandığı için, bankaların personeli ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden seçiliyordu. Canik (Samsun) Sancağı'nda da benzer bir durum vardı. Rum burjuvazisi esas olarak tütün ve fındık üretimi, kıyı taşımacılığı ile Rusya ve İran'la yapılan ticarete önemli roller oynuyordu. Aynı şekilde Samsun'da, Giresun'da, Ordu'da, Tirebolu'da pek çok Rum ve Ermeni acenta vardı. Müslümanlar ise hâlâ geleneksel iş kollarında çalışmayı tercih ediyordu. Sıcak savaşın bittiği 9 Eylül 1922'den itibaren Pontus'ta artık böyle bir yapı kalmamıştı.

1922 İzmir Yangını vurgunu

İster bazı kaynakların iddia ettiği gibi Rum mahallesinden çıksın, ister daha sonra pek çok kaynağın ittifak edeceği gibi Ermeni mahallesinden çıksın, 13 Eylül'de aslında pek çok noktadan birden başlayan yangın, o ana kadar denizden esen hâkim rüzgâr imbatın yerini, güney-güneydoğu yönünden esen rüzgârın almasıyla 14 Eylül'de batıya doğru yayılmıştı. Yangın 15 Eylül'de kontrol altına alındı, ama ancak 18 Eylül'de söndürülebildi. 23 Eylül

günü Hisar Camii arkasında yeni bir yangın başladı. Şehrin tekrar güvenli hâle gelmesi 30 Eylül'ü bulacaktı. Bu tarihe kadar Ermeni, Rum mahalleleri tamamen, Avrupalıların yaşadığı Frenk Mahallesi ise kısmen yanmıştı. Muhtemelen 15 Eylül'de rüzgârın tekrar imbata dönmesi sayesinde Türk ve Yahudi mahalleleri zarar görmemişti.

Yangında yaklaşık 2,6 milyon metrekarelik bir alan, 20 bin ev, işyeri, kilise, hastane, fabrika, depo, otel ve lokanta yok oldu. Türk ordularının önünden İzmir'e doğru sürülen Rum ve Ermeni sayısının İzmir'de yaşayanlarla birlikte 500 bine yakın olduğu, bunların ancak 320 bininin gemilerle tahliye edilebildiği, geri kalan 180 bin kişinin yangın sırasında çeşitli biçimlerde yaşamını yitirdiğini ileri süren kaynaklara göre, şehir gayrimüslim ahalisinden bir anlamda kendiliğinden 'kurtulmuştu.'

İlginçtir, ne Mustafa Kemal ne de TBMM yangın hakkında konuşmuştur. Ama yangın sırasında zarar gören "zenginlikler" meselesi TBMM'nin bazı gizli celselerinde ucundan da olsa ele alındı. Örneğin 29 Kasım 1922 tarihli gizli celsede Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey "20 bin ev yandı... Gayr-i Müslimlere aid olan mal ve eşyadan pek azı kalmıştır... zarar en az hesaplara 300 milyon altından fazladır" diyordu. Bu rakam, 1923 bütçesinin üçte birine tekabül ediyordu. 29 Kasım 1922 tarihli gizli celsede ise Mardin Mebusu İbrahim Bey duyumlara dikkat çekerek şu değerlendirmeyi yapmıştı: "İşitiyoruz ki, İzmir'in yağmasına birçok zabitan, ordu kumandanları iştirak etmiştir. Bu vaki midir? Sonra Birinci Ordu Kumandanı [Sakallı Nurettin Paşa] bütün nakit parayı ve eşyayı almış, birçoklarını dağıtmıştır. Bu doğru mudur? O paralar ne miktardadır? Sonra birçok mebus arkadaşlarımız mobilyasıyla beraber evlere girmiş ve şimdiye kadar o evlere tasarruf ediyorlar, bu da doğru mudur?"

Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü ise Sakallı Nureddin Paşa'nın kasaları bomba ile açtırdığını, el koyduğu paraların ne kadar olduğunun bilinmediğini söylüyordu. Kütahya Mebusu Ragıp Bey, "100 bin kişilik bir kafiye bir ay İzmir'i yağma etseydi tüketemezdi. Fakat 8-10 memurun suistimali bunu çok az zamanda heba etti. Yağma edilen malların

yüzde 99'u halkta malumdur ve öğrenilmesi çok kolaydır" diyordu. Ancak malum nedenlerden, bu kolay iş yapılmadı ve konu kapatıldı.

Ayhan Aktar'a göre anılan dönemde Ege'de adeta bir "Altına Hücum" dönemi yaşanmıştı. Afyon, Uşak, Kütahya, Eskişehir gibi iç Ege şehirlerinden, hatta Konya, Yozgat, Kayseri gibi İç Anadolu şehirlerinden gelen yaklaşık 200 bin kişi, Rumların terk ettiği malları yağmalamıştı. Böylece sadece 2 Aralık 1922 ile 23 Ocak 1923 tarihleri arasındaki 1,5 ayda Batı Anadolu'da Rumların terk etmek zorunda kaldığı mal ve mülklerin üçte ikisi işgal edilmiş ve "millî mülksüzler" arasında taksim edilmişti.

1915-1923 arasında gasp edilen miktar "devlet sırrı"

Ermenilerden ve Rumlardan geriye ne kadar gayri menkul kaldığını bilmiyoruz, çünkü o döneme ait tapu kayıtları araştırmacılara açık değil. Hatırlanacağı gibi, 2005 yılında Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü kendi arşivinde bulunan Osmanlı dönemine ait tapu kayıt belgelerini TARBİS (Tapu Arşiv Otomasyonu) adlı proje kapsamında Türkçeleştirerek bilgisayar ortamına aktarmak ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devretmek istediğinde, Millî Güvenlik Kurulu Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Daire Başkanlığı Tuğgeneral Tayyar Elmas imzalı bir yazıyla böyle bir girişimin ülke menfaatleri açısından sakıncalı olduğunu belirterek girişime engel olmuştu.

Madem kendi ülkemizdeki kaynaklardan bilgi edinemiyoruz, o halde zorunlu olarak yabancıların söylediklerine bakmak durumundayız. Bu kaynaklardan biri Britanya Dışişleri Arşivi. Buradaki bir belgeye göre, 1918'de sabık Britanya Başbakanı Sir Stanley Baldwin ve yardımcısı Herbert Asquith, yeni Başbakan Ramsey McDonald'a Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilere niye maddî yardım yapılması gerektiğini anlatan raporlarında şöyle diyorlar: "Toplam beş milyon Türk pound'u (yaklaşık 33 ton altına eşdeğer) Türk Hükümeti tarafından 1916'da Berlin'deki Reichs Bank'a yatırılmıştır. Bunun

büyük bir miktarı Ermenilerin parasıdır.” Deutsche Bank’a yatırıldığı rivayet olunan Ermeni altınlarının miktarı ise bilinmemektedir.

Ermeni Ulusal Konseyi adlı bir Ermeni örgütünün 1919’da Paris’te hazırladığı rapora göre 1915 sürecinde el konulan mallarının yaklaşık değeri 19 milyar Fransız Frankı’na ulaşmaktadır. Aynı örgütün iddiasına göre, Ermenilerin Osmanlı bankalarındaki paralarına el konduğu gibi, Avrupa bankalarındaki paralarına da el konulmuştur. ABD Senatosu’nda 1925’te yapılan görüşmelerde, Ermeni mallarının bedelinin yaklaşık 40 milyon Dolar olduğu tahmini yapılır.

Kaynak: altust.org